

Kristian Novak
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
knovak2@gmail.com

Barbara Štebih Golub
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
bstebih@ihj.hr

GERMANIZMI U *RJEČNIKU STRANIH RIJEČI* BRATOLJUBA KLAICA

U radu se analiziraju germanizmi u nekoliko izdanja *Rječnika stranih riječi* Bratoljuba Klaića s nekoliko gledišta: a) što se uopće smatra germanizmom i tako označuje; b) donose li se i označuju li se kao germanizmi i unutarjezične tvorenice motivirane germanizmima te donose li se kao zasebne natuknice ili unutar tvorbenih gnijezda; c) teži li se pri donošenju etimoloških odrednica preciznosti s obzirom na dijatopijsku i dijastratsku raslojenost germanizama; d) koliko su germanizmi zastupljeni u pojedinim izdanjima rječnika.

0. Uvod: pokušaj definiranja germanizma

Prije nego što započnemo s prikazom provedenoga istraživanja i njegovih rezultata nužno je razjašnjenje nekih temeljnih pojmova. Iako se odgovor na pitanje „što je to germanizam” naoko čini jednostavnim, pogled u jezikoslovnu literaturu i neke od hrvatskih rječnika pokazuje da u kroatistici nailazimo na različita poimanja toga pojma.

Tako se u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* (1998.), Anić–Goldsteino-vu *Rječniku stranih riječi* (2000.) i *Hrvatskome enciklopedijskome rječniku* (2002.) germanizam definiran kao „prepoznatljiva pojedinost iz njemačkog jezika usvojena u drugom jeziku”, a u Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika* (2002.) kao „tuđica uzeta iz njemačkoga jezika”, dok je u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* (2012.) Birtić i dr. određen kao „riječ njemačkoga podrijetla posuđena u koji drugi jezik i prilagođena njegovu jezičnom sustavu”. Iz navedenih je

definicija vidljivo da se germanizam, osim u enciklopedijskom rječniku, definira isključivo kao leksička posuđenica, a u svima se rječnicima kao jezik davalac¹ spominje samo njemački.

U *Hrvatskome općem leksikonu* (1996: 306) nalazimo bitno širu definiciju: „Riječ ili konstrukcija kojega germanskoga jezika, najčešće njemačkoga, u njemu samome ili preuzeta u neki drugi jezik, odnosno načinjena prema germanskom jeziku.” Iz nje, dakle, proizlazi da jezik davalac ne mora biti samo njemački, nego može biti bilo koji germanski jezik, a posuđenica ne mora biti isključivo leksička, nego može biti i primjerice sintaktička ili semantička. Upitnim dijelom definicije smatramo „riječ ili konstrukcija kojega germanskoga jezika, najčešće njemačkoga, u njemu samome²”, jer otvara pitanje može li nešto u njemačkome jeziku biti germanizam.

Određenje pojma germanizam još je šire u Simeonovu *Rječniku lingvističkih pojmova* (1986: I, 397):

„1. općenito što je svojstveno Njemačkoj, a uvedeno je u drugih naroda ili u druge jezike (običaj, jezik itd.);

2. osobito pak znači riječ, izraz, konstrukciju svojstvenu njemačkom jeziku; takve su npr. tuđice iz njemačkoga malati mj. slikati, pegla mj. glačalo; no neke su takve tuđice ušle i u književni jezik drugih naroda, pa tako i u hs, npr. sablja < njem. Säbel, ceh < Zeche, vaga < Waage itd. Osobito se smatraju germanizmima izrazi i konstrukcije, koje su tuđe duhu jezika, a nastale su doslovnim prevođenjem s njemačkoga kao što su to npr. sjesti se; nj. sich setzen, mj. pravilnoga sjesti;

3. u širem smislu – riječ, izraz ili konstrukcija preuzeta iz bilo kojega germanskoga jezika ili načinjena prema njemu, koja nije u skladu s jezikom u koji je ušla.”

Riječ je o veoma širokome određenju germanizma: u prvom je točci ono kulturološko, u drugom je riječ o jezičnom preuzimanju iz njemačkoga jezika na svim jezičnim razinama, dok se prema trećoj germanizmom smatra jezični element bilo koje razine preuzet iz kojega germanskoga jezika (dakle ne samo njemačkoga).

Dio autora germanizmima smatra leksičke jedinice preuzete iz njemačkoga jezika, no razlikuju one koje su izvorno njemačke i one koje u njemačkomu imaju status primljenica. Pri tome se svaki od njih koristi vlastitom terminologijom.

¹ Jezik davalac idiom je koji vrši jezični utjecaj i iz kojega izravno dolazi preuzeta jezična (u našem slučaju leksička) jedinica. Jezik primalac idiom je na koji se vrši utjecaj i u koji se jezična jedinica preuzima.

² Istaknuli K. N. i B. Š. G.

Tako M. Turk (1995: 186) razlikuje *prave germanizme*, izvorne njemačke riječi koje su u hrvatski ušle izravno iz njemačkoga, i *neprave germanizme*, tj. riječi preuzete iz njemačkoga koje već u njemu imaju status posuđenica.

S. Babić (1990: 98) pak riječi njemačkoga podrijetla koje su u hrvatski ušle posredstvom drugoga jezika naziva *polugermanizmima*, a riječi koje podrijetlo vuku iz drugih jezika, ali su u hrvatski preuzete iz njemačkoga naziva *pagermanizmima*.

V. Piškorec (2001: 41) uvodi nazive *primarni* (riječi izravno preuzete iz njemačkoga, no koje nisu njemačkoga podrijetla, npr. *cigla* < njem. *Ziegel* < lat. *tegula*) i *sekundarni germanizmi* (izvorno njemačka riječ preuzeta iz nekoga drugog jezika, npr. *šaraf* < mađ. *saraf* < njem. *Schraube*).

Germanizmi koje smo mi proučavali u ovome istraživanju shvaćeni su kao leksičke posuđenice u hrvatski jezik preuzete iz njemačkoga jezika, bez obzira na njihovo podrijetlo, odnosno jezik izvornik. Takva je definicija prihvatljiva sa stajališta dodirnoga jezikoslovlja, zadaća kojega je objasniti adaptacijske procese kojima model³ prelazi u repliku, pa bi određivanje jezika izvora kao jezika davaoca dovelo do nemogućnosti da se objasne neki od adaptacijskih procesa tijekom preuzimanja (npr. hrv. se lik *šaraf* ne može adekvatno objasniti polazeći od njem. *Schraube*, već u obzir valja uzeti oblik u mađarskome kao pravome jeziku davaocu kao što se ni hrv. *cigla* ne može objasniti polazeći od lat. *tegula*, nego samo od njem. *Ziegel*). Također bi valjalo voditi računa i o dijatopijskoj i dijastratskoj raslojenosti germanizama, odnosno nastojati identificirati prave modele hrvatskih germanizama, koji su, kao što su pokazala dosadašnja istraživanja, obično bavarskoaustrijskoga podrijetla, a ne automatizmom donositi standardnonjemačke modele.

Primjerice, dok u standardnome njemačkom jeziku *Kittel* ima značenje ‘kuta’, u austrijskim se govorima javlja i značenje ‘suknja’, što onda objašnjava i značenje kajkavskoga germanizma *kiklja*. Imenica *Rock* u standardnome njemačkom jeziku ima značenje ‘suknja’, dok značenje germanizma *reklja* ‘jakna’ također potječe iz austrijskih govora. Također je i fonološki lik hrvatskih germanizama teško objašnjiv ako se njihovim modelima smatraju standardnonjemačke riječi, a ne dijalektne (primjerice model hrvatskoga *šunka* nije njem. *Schinken*, već dijalektni bavarskoaustrijski lik *Schunka*).

Znatan broj riječi koje se u hrvatskim rječnicima označuju kao germanizmi zapravo su austrijacizmi, tj. riječ je o leksemima specifičnima za austrijski nje-

³ Model je jezični element – riječ – kako ga upotrebljavaju govornici jezika davaoca, a replika posuđeni element kako ga upotrebljavaju govornici jezika primaoca (prema Filipović 1986: 17).

mački jezik, odnosno bavarskoaustrijske govore (npr. *ajngemahtes* < austr. *Ein-gemachtes*, *hren* < austr. *Kren*, *Krein*, *karfiol* < austr. *Kafriol* < tal. *cavolfiore*).

Tijekom analize usredotočili smo se na sljedeće probleme:

a) što se u pojedinim izdanjima Klaićeva rječnika označuje kao germanizam, tj. uzima li se u obzir uloga jezika izvora ili jezika davaoca i naznačuju li se (ako da, kako) sljedovi preuzimanja;

b) vodi li se pri donošenju etimoloških odrednica računa o dijatopijskoj i dijastratskoj raslojenosti germanizama;

c) donose li se u rječniku i unutarjezične tvorenice motivirane germanizima i kako se obrađuju (kao zasebne natuknice, unutar tvorbenih gnijezda ili kako drukčije);

d) koliko su germanizmi zastupljeni u pojedinim izdanjima rječnika.

Istraživanje je provedeno na izdanjima Klaićeva *Rječnika stranih riječi* iz 1951., 1975., 2002. i 2012. godine. U svim su izdanjima detaljno iščitana slova A i B te su ciljano tražene natuknice *ajgemahtes*, *flaster*, *kiklja*, *paradajz* i *re-klā*. Riječ *flaster* bila nam je važna kao odgovor na pitanje donosi li se kao etimološka odrednica jezik davalac, jezik izvor ili oba te kako se navodi model (i navodi li se uopće). Ostale su riječi zanimljive jer su u hrvatski ušle iz austrijskoga njemačkog jezika, pa nas je zanimalo je li to iščitljivo iz etimoloških oznaka koje se donose uz njih.

1. Analiza izdanja *Rječnika stranih riječi* iz 1951. godine

Iz predgovora izdanja iz 1951. saznajemo da rječnik nije zamišljen kao stručni rječnik, već kao priručnik „s pomoću kojega će se čitalac snalaziti u čitanju knjiga i novina, u kojima svaki dan nailazi na strane riječi”, što znači da mu je namjena prvenstveno bila popularnoznanstvena. U istome tekstu stoji da je 1938. Ognjen Prica pod pseudonimom prof. Dragutin Kovačić izdao prvu varijantu rječnika te da je drugo izdanje uslijedilo 1940. i 1945. i poslužilo kao podloga za *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica* što ga je bez potpisa autora izdao Nakladni zavod Hrvatske.

Ovo izdanje, što je zamjetljivo već na prvi pogled, sadržava znatno manje riječi od ostalih analiziranih izdanja, što se, naravno, odrazilo i na broj germanizama. Od 48 riječi ekscerpiranih iz drugoga analiziranog izdanja (1975.) u ovome ih nalazimo samo šest.

Na prvi je pogled zamjetljivo i da se uz leme ne donose nikakve gramatičke odrednice.

Pomnijom su analizom utvrđene grafijske nesustavnosti pri donošenju germanizama iako se u većini slučajeva donose adaptirane replike (npr. „*anšlus* njem. (Anschluss) priključenje, priključak, aneksija, pripojenje (naročito aneksija Austrije Njemačkoj, koju je god. 1938. izvršila fašistička Njemačka protivno odredbama međunarodnih ugovora”), natuknica *blitzkrieg* donesena je u „poluadaptiranom” obliku tj. pisana malim početnim slovom, ali njemačkom grafijom, a u zagradi nalazimo napatuk kako natuknicu valja čitati („*blitzkrieg* njem. (čit. blickrig)”), što je obrnuti postupak od onoga uobičajnoga u rječniku (obično se kao lema donosi adaptirani oblik, a eventualno se u zagradama donosi model, tj. strana riječ).

U ovome se izdanju često modeli ni ne navode. Primjerice, uz natuknicu *flaster* stoji samo oznaka jezika davaoca i jezika izvora (grč. – njem.), dok uz lemu *bedeker* ne nalazimo nikakvu etimološku odrednicu („*bedeker* – knjižica s opisom nekog kraja ili grada i s naznakom njegovih znamenitosti, služi kao vodič na putovanjima (prema imenu spomenutog nakladnika Baedekera)”).

Nesustavnost je prisutna i pri donošenju etimoloških oznaka s obzirom na isticanje jezika izvornika i jezika davaoca. Tako se uz već spomenutu natuknicu *flaster* naznačuju jezik izvornik i jezik davalac (grč. – njem.), dok uz natuknicu *blankvers* nalazimo samo oznaku njem. („*blankvers* njem. stih bez sroka, jampski pentametar, redovan u engleskoj drami i epu”), dok je već i iz same definicije vidljivo da je riječ o vrsti stiha specifičnoj za englesku književnost, pa je njemački možda bio jezik davalac, ali je zbog sustavnosti trebalo navesti i engleski kao jezik izvor.

U ovome se izdanju tvorenice motivirane germanizmom načelno uopće ne donose.

2. Analiza izdanja *Rječnika stranih riječi* iz 1975. i 2002. godine

Kako su izdanja rječnika iz 1975. i 2000. godine gotovo identična, rezultate njihove analize donosimo zajedno ukazujući na eventualne, rijetke razlike.

U predgovoru izdanja iz 1975. godine čitamo da je to peto izdanje rječnika kao *Velikog rječnika stranih riječi*, a drugo koje je „priredio i nadopunio” Željko Klaić. Izdanje iz 2000. godine rađeno je po istim načelima te se čak donosi pretisak istoga predgovora.

Priređivač objašnjava da je ovaj rječnik: „(...) daleko nadmašio svoju prvotnu namjenu koja se sastojala u tome da se zainteresiranim čitaocima daju kratka i jasna tumačenja stranih pojmova što se javljaju u našem dnevnom govoru, u štampi ili na radiju, odnosno u bilo kojem drugom popularnom sredstvu

međuljudske govorne ili pisane komunikacije.” (1975: V) i iznosi načela donošenja materijala i oblikovanja natuknica koja su bitno izmijenjena u odnosu na prvo analizirano izdanje (1951.).

Jedna od osnovnih konceptijskih razlika jest da su pojmovi u rječnik unošeni po sistemu „porodica riječi”⁴. Odnosno, prema riječima priređivača, temeljno je novo načelo ustroj natuknica prema kojem se unutar iste leme/germanizma donose i unutarjezične tvorenice motivirane tim germanizmom, što je sa stajališta suvremene kontaktologije prihvaljivo i poželjno jer je iz takve koncepcije rječnika vidljiv stupanj tzv. sekundarne prilagođenosti posuđenice, odnosno njezina tvorbena plodnost u jeziku primaocu (npr. *lagva* > *lagvodelec*, *lagvo-merenje*, *hiža* > *hižomladenka*, *hižni* > *hižni zakon*, *hižno tovaruštvo*).

Dalje se u predgovoru navodi da se izvedenica u slučajevima kada se jako razlikovala od osnovne riječi donosi na svom abecednom mjestu te se – u najvećem broju slučajeva – upućuje na glavnu natuknicu (oznaka v.). To je načelo također kontaktološki prihvaljivo jer korisniku omogućuje lakše služenje rječnikom.

Što se tiče donošenja etimološke odrednice, na sedmoj stranici predgovora čitamo da su iza glavnoga pojma, tzv. natuknice ili odrednice, kurzivnim slovima stavljene oznake jezika iz kojih riječi potječu. „Najčešće se tim napomenama označuje jezik za koji se smatra da je bio posljednji posrednik između našeg jezika i tuđeg, iako se moglo poći i drugim putem i označiti najstariji izvor, ali – valja naglasiti i na ovom mjestu – ovo nije nikakav stručni rječnik (pa ni etimološki!) i nema visokih znanstvenih pretenzija.”⁵

Navedeno je načelo u potpunosti u skladu s kontaktološkim poimanjem jezika davaoca i jezika izvora koje smo opisali u uvodu ovoga rada.

Dakle, na temelju u predgovoru iznesenih načela moglo bi se zaključiti da su izdanja 1975. i 2002. sa stajališta kontaktologije bitno popravljena u odnosu na ono iz 1951. godine. Međutim, provedena analiza pokazala je da se u samoj rječničkoj obradi uvelike odstupalo od tih načela te da joj se mnogo toga može prigovoriti.

Najčešći se zamijećeni nedostaci mogu podijeliti u nekoliko skupina:

1. Umjesto da se unutar iste natuknice donose tvorenice motivirane germanizmom koji čini lemu, često se obrađuju germanizmi koji ne samo da u jeziku primaocu nisu tvorbena povezani već nemaju iste modele u jeziku davaocu. Takvi su slučajevi vrlo brojni.

⁴ Klaić 1975: VI.

⁵ Klaić 1975: VII.

Primjerice:

s. v. *blic* obrađeni su i germanizmi *blickrig* i *blicliht* koji bi, s obzirom na to da nisu hrvatske unutarjezične tvorenice germanizma *blic*, već imaju vlastite modele (< njem. *Blitzkrieg*, *Blitzlicht*), trebali biti obrađeni kao zasebne natuknice.

Isto vrijedi i za natuknicu *fajn* (< njem. *fein*) unutar koje su obrađeni i germanizmi *fajnmehaniker* (< njem. *Feinmechaniker*) i *fajnsmeker* (< njem. *Feinschmecker*).

2. Drugi zamijećeni nedostatak jest donošenje pogrešnoga modela.

Primjerice:

a) Model replike *ajnjeriger* nije, kao što se navodi u rječniku *ein* ‘jedan’ + *Jahr* ‘godina’, već je zabilježen germanizam nastao elipsom od *Einjährig-Freiwilliger* ‘jednogodišnji dobrovoljac’ što je bio naziv za vojnog obveznika na tzv. dačkom roku u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj.

b) Na temelju nekih donesenih modela moglo bi se pogrešno zaključiti da su replike koje čine leme unutarjezične tvorenice.

Npr. kao model od *bediner* ‘sluga, poslužnik’ donosi se njem. *bedienen*, dok je, u skladu s dodirnojezikoslovnim spoznajama⁶, daleko vjerojatnije da je to imenica njem. *Bediener*. Isto vrijedi i za germanizam *beglajter* ‘muz. u tamburaškom orkestru svirač na instrumentu dubljega glasa kojem je zadatak da (obično u tercama ili kvinatama) prati glavnu melodiju’ kojem se kao model određuje njem. *begleiten*, a ne, što je vjerojatnije, njem. *Begleiter*.

c) Nerijetki su slučajevi da se kao modeli germanizama donose infinitivi glagola, dok su se hrvatske replike u biti oblikovale prema njemačkim participima perfekta, što je vidljivo i iz sloga *-ge-* u njihovu sastavu (koji inače ne bi bio objašnjiv nikakvim adaptacijskim procesima). Tako, primjerice, modeli germanizama *abgeblazn* ‘u govoru starijih ljudi koji su nekada služili austrijsku vojsku: gotovo!, svršeno!, prekasno (misli se: završeno je trubljenje nekog vojnog signala)’ i *abgedrošn* ‘otrcan, olinjao, nemoderan, dosadan’ nisu njem. infinitivi *abblasen* ‘otpuhnuti, završiti puhanje’ i *abdrreschen* ‘mlatiti pšenicu’, nego njihovi participi *abgeblasen* ‘odsviran’ i *abgedroschen* ‘ofucan, istrošen’⁷.

⁶ Ukoliko u jeziku davaocu postoji imenica za koju se može pretpostaviti da je model, ne valja pretpostavljati da je model glagol. Tim više što prilikom adaptacije njem. *Bediener* nije došlo do značajnijih preoblika.

⁷ Ukoliko se kao model prihvati njemački particip, jasno je i metaforičko značenje germanizma koje je preuzeto u hrvatski.

Slučajevi kada se kao model donosi particip (npr. *eingehengt* < njem. *eingehängt* ‘ovješeno, ispod ruke (ići s nekim)’)⁸ iznimke su.

d) Najveća načelna metodološka zamjerka ovim izdanjima jest „analitičko” donošenje modela. Odnosno, uz pojedine se germanizme ne donose njihovi modeli koji su u njemačkome složenice ili izvedenice, već se ti modeli raščlanjuju na sastavnice.

Takav je postupak kontaktološki posve neprihvatljiv jer s jedne strane od korisnika iziskuje dovoljno veliko znanje da raščlanjene modele ponovno „sastavi”, a s druge mu pak strane pruža u biti pogrešnu informaciju, odnosno navodi ga na pogrešne zaključke o tome koja je riječ zapravo posuđena u hrvatski jezik.

Primjerice, uz *brifkastn* ‘poštanski sandučić, ormarić, škrinjica za pisma, listovna uložnica (obično na javnim mjestima)’ donosi se podatak „njem. *Brief* – pismo, list + *Kasten* – ormar” umjesto njem. *Briefkasten*. U „porodicu riječi” germanizma *brifkasten* uključeni su i *brifpapier*, za koji se uopće ne donosi model, *briftašl* uz koji se u zagradi samo bilježi podatak „*Tasche* – džep, torba” i *briftröger* uz koji pak u zagradi stoji samo „*Träger* – nosač”.

Ova je natuknica zoran primjer manjkavosti ustroja i načela oblikovanja koja se prakticiraju u rječniku.

brifkastn njem. (*Brief* — pismo, list + *Kasten* — ormar) poštanski sandučić, ormarić, škrinjica za pisma, listovna uložnica (obično na javnim mjestima); **brifpapier** njem. papir (obično nešto bolji) za pisanje pisama, listova; listovni papir; **briftašl** njem. (*Tasche* — džep, torba) lišnica, novčarka; **briftröger** njem. (*Träger* — nosač) listonoša, poštar.

Kao primjere loše prakse raščlanjivanja modela donosimo još dvije natuknice, *ajntopfgeriht* i *blaustrumpf*, koje zorno pokazuju nepraktičnost (u prvome je slučaju model rastavljen na čak tri riječi) i neprimjerenost takva prikaza.

„*ajntopfgeriht* njem. (ein – jedan + Topf – lonac + Gericht – jelo) za vrijeme nationalsocijalizma u Njemačkoj uveden propis da se u neke dane u tjednu mora u domaćinstvima i u restoranima kuhati samo jedno jelo (ili više jela u

⁸ U izdanju iz 2002. još je dodano i značenje ‘potpazuhee’ i izvor (J. Čedomil).

jednom loncu), a ušteda koja se pri tom postiže da se daje u ratne svrhe; isto što i *ajntopfesn* (Essen – jelo); *ajntopfzontag* (Sonntag – nedjelja) – nedjelja koju je također pogađao spomenuti propis.”

„*blaustrumpf* njem. (blau – plav + Strumpf – čarapa) »plava čarapa« u literaturi čest izraz za »učenu ženu« (Begović)⁹”

Smatramo da je od prosječnoga korisnika rječnika prezahtjevno očekivati da na temelju donesenih podataka shvati koja je riječ zapravo posuđena u hrvatski odnosno, kontaktološkom terminologijom, koja je riječ bila model hrvatskoga germanizma, a podatci koje mu rječnik pruža neprecizni su. Kako se u predgovoru Rječnika tvrdi da on nema znanstvenih pretenzija, ovakvo raščlanjivanje modela tim više čudi jer bi daleko informativnije i jednostavnije (i za sastavljače i za korisnike) bilo da se donesu modeli kakve nalazimo u jeziku davaocu.

3. Iako u vrlo malom broju slučajeva, zamijećeno je i nedonošenje modela.

Primjerice:

„*blaumontag* njem. (doslovno »plavi ponedjeljak«) stanje mamurnosti poslije bančenja u nedjelju.”

Smatramo da bi natuknica kakvu nalazimo u nedavno objavljenom *Agrameru* („*blaumontag* m (blauer Montag) dan smanjene radne sposobnosti zbog oporavljanja od opijanja prethodnog dana”) bila daleko točnija i prihvatljivija i u pogledu definicije¹⁰, a i s obzirom na činjenicu da se donosi pravi model.

Kao i u prvome analiziranom izdanju uz u natuknici *bedeker* ne donosi se model, tj. natuknica je neizmijenjena u odnosu na izdanje iz 1951.

4. Što se tiče donošenja podataka o jeziku izvoru i jeziku davaocu te mogućim jezicima posrednicima, iako se u predgovoru izdanja iz 1975. navodi da se naznačuje zadnji u nizu jezika posrednika, tj. s kontaktološkoga gledišta jezik davalac, u nekim se slučajevima, doduše rijetkima, navode i jezik izvor i jezik davalac.

Primjerice uz natuknicu *flaster*:

„*flaster* grč.-njem. (émplastron, Pflaster) 1. ljepljivi ovoj za rane; melem; 2. pločnik, trotoar, tarac.”¹¹

⁹ U izdanju iz 2002. definicija se proširuje podatkom o nastanku izraza: „prema iz 17. st. smiješnom običaju jednoga od članova kruga ugledne engleske spisateljice lady Mary Wortley Montagu (briljantni kozer *Stillingfleet*) da nosi čarape plave boje”.

¹⁰ Nije riječ o stanju mamurnosti, već o danu u tjednu, konkretno ponedjeljku, kada je osoba u stanju mamurnosti.

¹¹ U izdanju iz 2002. dodana su i značenja „3. prenes. dosadno čeljade (koje se na čovjeka »prilijepi«), gnjavator, »stjenica«; 4. u sportskim natjecanjima igrač koji dobije zadatak da striktno pokriva određenog mu protivnika, da mu »ne da ni maknuti«”.

5. Naše je istraživanje nadalje pokazalo da se ni u ovim izdanjima ne vodi računa o dijatopijskoj i dijastratskoj klasifikaciji modela.

Tako se uz leksičke austrijacizme donosi samo odrednica njem., primjerice:

„**ajngemahtes** njem. (Eingemachtes) vrsta krepke juhe s mesom i drugim dodacima; u našim kuharskim priručnicima: ujušak, umokac.”

„**ajmpindekl** njem. (*einbinden* – uvezati + *Deckel* – poklopac)¹² u zagrebačkom govoru još i danas čest naziv za povoj, jastuk u koji se stavlja dojenče.”

„**paradajz** njem. (Paradiesapfel – rajska jabuka)¹³ vrsta povrća, rajčica, jabučica, pomidor, tomat, patlidžan.”

Isto vrijedi i za posuđenice za koje se na temelju njihova semantizma može zaključiti da su u hrvatski preuzete iz bavarsko-austrijskih govora. Primjerice:

„**kiklja** njem. (Kittel) suknja; umanj. *kikljica*; uveć. *kikljetina*.”

„**rekla** njem. (Röcklein) kaputić, osobito ženski, ali se dijalektalno upotrebljava i za muške kapute.”

3. Analiza *Novoga rječnika stranih riječi* iz 2012. godine

Analizirano izdanje iz 2012. godine razlikuje se od prethodnih već samim naslovom, *Novi rječnik stranih riječi*, i navedenim autorima, Bratoljub Klaić i Školska knjiga, zbog čega očekujemo znatne promjene u koncepciji.

Iz predgovora A. Žužula saznajemo da je Školska knjiga odlučila „preurediti i dopuniti sadržaj rječnika na temelju vlastitoga dugogodišnjeg iskustva i leksikografskog znanja svojih urednika i suradnika” te da je „rječnik trebalo osloboditi povijesno nataloženih ideoloških natuknica, političkih i jezikoslovnih kompromisa što ih je nalagalo vrijeme njegova nastanka, kao i onih riječi koje se više ne rabe u hrvatskom jeziku”. (2012: V). Osim toga uvršten je i niz novih natuknica, mahom anglizama (npr. *AIDS*, *brand*, *prepaid*), koje su uslijed teh-

¹² Uz ponovno „analitičko” i pogrešno donošenje modela. Model je, naime, austr. *Einwickeldecke* (za razliku od njem. *Steckkissen*). Usp. i Agramer s. v.

¹³ Osim što nije navedeno da je riječ o leksičkom austrijacizmu, pogrešno je određen model (austr. *Paradeiser*), a i nameće se pitanje koliko je smisljeno jedan dijalektalni izraz, *paradajz*, objašnjavati drugima, *pomidor*, *tomat*.

U izdanju iz 2002. godine definicija je znatno proširena te se unutar nje donose i tumače i unutarjezične tvorenice *paradajz-baron*, *paradajz-flašica* i nova replika *paradajzer*, oblikovana prema istome modelu, ali tijekom čije je transemantizacije došlo do značenjskog pomaka:

„paradajz-baron – u starije vrijeme prezirni naziv za plemića koji se bavio seoskim gospodarstvom (usp. *krautjunkerstvo*); paradajz-flašica – u staroj Austriji naziv za kadeta (kadeti su nosili crvene hlače); paradajzer – vojnik kanonir, topnik, artiljerac, koji su također nosili crvene hlače (Krlježa, *Smrt Florijana Kranjčeca*)”.

ničkoga razvoja i globalizacije tijekom proteklih desetljeća intenzivno ulazile u hrvatski, pa je, ponovno prema riječima A. Žužula, *Novi rječnik stranih riječi* obogaćen s više od 2000 novih natuknica i preko 1000 novih značenja u postojećim natuknicama. Osim toga, osuvremenjen je pristup leksikografskoj obradi, usklađena je i dosljedno provedena akcentuacija, ispravljene su netočnosti i nepreciznosti u etimologiji (tj. uvrštavani su svi jezici koji se spominju u etimologiji), uz brojne druge izmjene u znanstvenoj terminologiji, sustavu mjernih jedinica i veličina, u kraticama, uz natuknice su dosljedno dodavani ženski mocijski parnjaci.

Dakle, ovo izdanje za razliku od onih iz 1975. i 2002. nije tek pretisak prethodnih, pa smo njegovu analizu i započeli očekujući znatna odstupanja (i poboljšanja) od prethodnih izdanja. Pri tome nismo očekivali znatnije promjene koje bi se ticale broja germanizama (iako na stranici XI. predgovora stoji da su uneseni i neki talijanizmi i germanizmi koji su nedostajali), no očekivali smo promjene u strukturi natuknica i načinu donošenja modela kao što je i najavljeno u predgovoru. Tamo se naime spominje da su grozdovi natuknica preuređeni i dosljedno usklađeni s etimologijom, odnosno da su oblikovani kao grozdovi koji se sastoje od izvedenih i srodnih riječi koje povezuje ista etimologija, pa se ukoliko je noseća natuknica imenica, u grozdu mogu pronaći pridjev, vršitelj radnje, glagol i glagolska imenica. Takva je struktura, kao što smo već naglasili u prvome dijelu članka, u skladu s dodirnojezikoslovnim načelima.

Očekivana poboljšanja s gledišta kontaktologije odnose se, dakle, na „preuređenost” grozdova uz pojedinačne natuknice te ispravljanje netočnosti i manjkavosti u etimologiji koje se tiču donošenja jezika izvora i jezika posrednika, točnoga navođenja modela i njihovu stratifikaciju.

Naša početna pretpostavka da se broj germanizama neće bitno promijeniti u odnosu na izdanja Klaićeva rječnika iz 1976. i 2002. potvrđena je: naime, od 48 analiziranih germanizama iz tih dvaju izdanja samo je jedan (*ajncel*) izbačen iz *Novoga rječnika stranih riječi*.

Zamijećene razlike u odnosu na prethodna izdanja su sljedeće:

1. Uz germanizme su često dodavane razne odrednice. Primjerice, uz natuknicu *abfirmittel* nalazimo odrednicu farm.¹⁴, a uz *ajnjeriger* odrednicu pov.¹⁵, dok je uz natuknicu *paradajz* proširena i sama definicija „bot. jednogodišnja povrtna biljka (*Solanum lycopersicum*) usp. frenak, pomidor, tomat”.

¹⁴ farmakološki.

„*abfirmittel* m. njem. (Abführmittel; abführen: »odvoditi« + Mittel »sredstvo«) farm. sredstvo za reguliranje stolice, lijek za čišćenje crijeva, laksativ, laksans, purgativ (v.)”.

¹⁵ povijesno.

U nekim su slučajevima i definicije znatno proširene. Primjerice:

„**rekla** njem. (Röcklein) kaputić, osobito ženski, ali se dijalektalno upotrebljava i za muške kapute: (npr. graničarska rekla = poznati plavi kaput od valjane vune, išaran na donjim rubovima i oko rukava, kako ga nose seljaci u Posavini i Slavoniji kao ostatak uniforme nekadašnje Vojne granice, krajine; šare su ostatak nekadanjih oznaka pojedinih vojnih jedinica); isto i reklja; reklica”

„**ajngemahtes** kulin. krepka juha s mesom i drugim dodatcima napravljena «na padelu»; usp. padela; u našim priručnicima: ujušad, ujušak, umokac; isto i ajmokac, ajnmoc”¹⁶

2. Mnogi su germanizmi, za koje smo naveli da su u ranijim izdanjima pogrešno donošeni kao dio grozda uz lemu s kojom nemaju zajednički model niti su u jeziku primaocu tvorbeno povezani, izdvojeni kao zasebne natuknice, npr. *abšidsbrif, ajnfasung, brifkasten, brifpapier, briftašl, briftreger, fajnmehanker, fajnšmeker*.

3. S dodirnojezikoslovnoga gledišta i dalje modeli nisu donošeni na prihvatljiv način. Naime, posegnulo se za određenim solomonskim rješenjem pa se uz „analitičko” donošenje modela iz ranijih izdanja donosi i kontaktološki prihvatljiv, neraščlanjeni model.

Primjerice:

„**abfetungskura** ž. njem. (*Abfettungskur; abfetten*; »skidati mast« + *Kur*: »kura«)”

„**abmagerungskura** ž. njem. (*Abmagerungskur; Abmagerung*: »mršavljenje«)”

„**ablajter** m. njem. (*Ableiter; ableiten*: »odvoditi«)”

„**blicablajter** m. njem. (*Blitzableiter*, v. *blic* + *ableiten*: »odvoditi«)”

4. Osim podatka o jeziku izvoru i jeziku davaocu, donose se i modeli iz obaju jezika, pa tako uz natuknicu flaster nalazimo etimološku odrednicu „(Pflaster prema grč. emplastron)”.

5. Uz germanizme čiji su modeli participi perfekta, kao i u prethodnim izdanjima, kao modeli se donose infinitivi.

6. Više se radilo na međusobnom povezivanju natuknica i češće se donose podatci o književnim izvorima pojedinih germanizama.

Primjerice:

„**blauštrumpf** (Blaustrumpf; blau: »plav« + Strumpf: »čarapa«) isto što i *blue stocking* (M. Begović)”¹⁷

¹⁶ Dodani su dijelovi podcrtani. Koliko su definicije popravljene na bolje, veoma je diskutabilno. Naime, čini se da je za razumijevanje definicije nužno daljnje konzultiranje rječnika (što znači „napravljen na padelu”?).

¹⁷ Izdanje iz 1975. uopće nema engleske natuknice *blue stocking*, dok ono iz 2002. ima natuknicu, no nije povezana s *blauštrumpf*.

4. Zaključak

Na temelju provedene analize došli smo do sljedećih zaključaka:

a) U svim se izdanjima rječnika germanizmima smatraju leksičke posuđenice preuzete iz njemačkoga jezika bez obzira na to je li riječ o njemačkim domaćim riječima ili o leksemima preuzetima u njemački iz kojega drugog jezika. Ipak se uz riječi koje u njemačkome imaju status posuđenica navodi i jezik izvornik. Dijatopijska i dijastratska klasifikacija modela nije provedena ni u jednome od izdanja.

b) Dok su u prvome analiziranome izdanju germanizmi vrlo slabo zastupljeni, već su u sljedećem izdanju iz 1975. znatno brojniji, a njihov broj ne varira ni u drugima dvama konzultiranim izdanjima.

c) Osim germanizma oblikovanog prema njemačkome modelu u izdanjima od 1975. nadalje donose se i unutarjezične tvorenice motivirane germanizmom, no njih se, nažalost, često brka s germanizmima koji nisu unutarjezične tvorenice, već su se oblikovali prema sličnim modelima (u smislu postojanja jedne zajedničke osnove u njemačkim složenicama). Tako da iako je u predgovoru najavljeno donošenje germanizama prema porodicama riječi, to načelo u biti nije provedeno.

d) Donošenje modela germanizama često je veoma neprecizno (primjerice već spomenuto određivanje infinitiva kao modela germanizama oblikovanih prema participima perfekta) i u veoma velikom broju slučajeva kontaktološki neprihvaljivo (spomenuto „analitičko” donošenje modela).

Literatura:

- AJDUKOVIĆ, JOVAN 2004. *Uvod u leksičku kontaktologiju. Teorija adaptacije rusizama*. Foto futura. Beograd.
- ANIĆ, VLADIMIR 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- ANIĆ, VLADIMIR; GOLDSTEIN, IVO. 2000. *Rječnik stranih riječi*. Novi Liber. Zagreb.
- BIRTIĆ, MATEA I DR. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. Zagreb.
- FILIPOVIĆ, RUDOLF. 1985. *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. JAZU – Školska knjiga. Zagreb.
- GLOVACKI BERNARDI, ZRINJKA; HÖLBLING MATKOVIĆ, LARA; PETRUŠIĆ GOLDSTEIN, SANJA. 2013. *Agramer – Rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*. Novi Liber. Zagreb.

- JOJIĆ, LJILJANA; MATASOVIĆ, RANKO. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi Liber. Zagreb.
- KLAIĆ, BRATOLJUB. 1975. *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zora. Zagreb.
- KLAIĆ, BRATOLJUB. 1951. *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Državno izdavačko poduzeće Hrvatske. Zagreb.
- KLAIĆ, BRATOLJUB. 2002. *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
- KLAIĆ, BRATOLJUB; ŠKOLSKA KNJIGA. 2012. *Novi rječnik stranih riječi*. Školska knjiga. Zagreb.
- PIŠKOREC, VELIMIR. 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*. FF press. Zagreb.
- SIMEON, RIKARD. 1968. *Rječnik lingvističkih naziva*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Šonje, Jure. 2000. Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga. Zagreb.
- ŠTEBIH, BARBARA. 2006. Germanizmi u hrvatskim rječnicima. *Riječki filološki dani* 8. 183–193.
- ŠTEBIH GOLUB, BARBARA. 2010. *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- TURK, MARIJA. 1995. Njemačke primljenice u hrvatskom jeziku. *Slavistički dani* 5. Szombathely. 183–195.

Germanismen in *Rječnik stranih riječi* von Bratoljub Klaić

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wurden Germanismen in mehreren Ausgaben von Bratoljub Klaićs *Rječnik stranih riječi* analysiert. Es wurde festgestellt, dass ihre Anzahl, ausgenommen der ersten Ausgabe aus 1975, nur wenig variiert, genauso wie die etymologischen Angaben. Unter dem Gesichtspunkt der Sprachkontaktforschung sind aber die etymologischen Angaben im Wörterbuch unzureichend, weil keine diatopische und diastratische Differenzierung der Modelle gemacht wird, genauso wie es nicht zwischen entlehnten Wörtern und durch Germanismen motivierten kroatischen Wörtern unterschieden wird.

Ključne riječi: Rječnik stranih riječi, Bratoljub Klaić, germanizmi

Key words: Rječnik stranih riječi, Bratoljub Klaić, germanisms